

Holzbachová, Ivana

[Beck, Ulrich. Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 2008, vol. 57, iss. B55, pp. 115-117

ISBN 978-80-210-4685-6

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107350>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a vývoj stanovisek a názorů našeho předního filosofa 20. století, a tím na českou filosofii té doby vůbec. Musíme proto litovat, že se *Listy* uzavírají už rokem 1938, autorovou reflexí mnichovských událostí.

Editori Sylva Fischerová a Jan Šulc *Výbor z díla* rozvrhli, jak čteme v jejich ediční poznámce, do tří svazků. První obsahuje texty z let 1921–1938; většinou jde o práce vydané knižně, na příspěvky ze sborníků a časopisů má přijít řada zejména ve třetím svazku. Ediční „výběrovost“ se v prvním svazku nicméně vztahuje i na knižní tituly. Vzhledem na jeho únosný rozsah není v něm „slovníkové“ *Zrcadlo doby* (z roku 1932) ani (nejznámější Fischerovo dílo) *Krise demokracie* (z roku 1933); editorům tento krok usnadnilo to, že obě knihy už vyšly v druhých vydáních: *Zrcadlo doby* v roce 1996, *Krise demokracie* v roce 2005. Nicméně se domnívám, že pro *Zrcadlo doby*, pro Fischerovo myšlení a usilování z počátků 30. let velmi symptomatičké, se ve svazku místo přece jen mělo najít, třeba i na úkor přetištěných příspěvků sborníkových a časopiseckých, jež by se docela dobře vyjímaly i ve svazku třetím, který chce představit Fischera jako „myslitele pevně zakotveného v české kultuře a neuhýbajícího před nejpálčivějšími otázkami doby“.

Šťastným krokem editorů bylo jejich rozhodnutí zařadit Fischerovy *Hovory a zpovědi* (z roku 1922) jako „obsáhlé motto“ nejen k prvnímu svazku, ale k celému výboru. Budiž mi dovoleno povědět, že spolu se *Zrcadlem doby* patří *Hovory a zpovědi* – „dítko rázu beletristicko-filosofického“ – k mým nejoblíbenějším Fischerovým dílům. Editori konstatují, že *Hovory* (i když se „svým charakterem vymykají z ryze filosofického stylu ostatních autorových prací tohoto zaměření“) se Fischerovi nestaly „posléze zavrženou juvenilií“, že se k nim i po letech vracel a že také „jednotlivé části *Hovorů a zpovědí* nacházíme jako motto v jeho pozdějších publikacích“. Čtu je jako životní vyznání mladého člověka, který se – nedlouho poté, co skončila světová válka, jíž se musel zúčastnit i jako voják – zamýšlí nad svým životním posláním, nad tím, co by měl chtít a očekávat od filosofie, jíž se hodlá věnovat, nejen ze své záliby a nejen ke svému osobnímu prospěchu. Mám za to, že Fischer se k *Hovorům a zpovědím* vracel jako ke svému „vstupnímu“ životnímu vyznání a předsevzetí – byť formulovaným řečí spíše básnickou než ostře filosofickou; pro mě jsou svérázným protipólem demiérního zamýšlení Rádlova v jeho *Útěše z filosofie*: o život s filosofii jde v obou případech: být jednou na jeho začátku, jednou na jeho konci.

Jiří Gabriel

Ulrich Beck: *Výnalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*, přel. B. Horyna, Praha: SLON 2007, 273 s.

Kniha *Výnalézání politiky* tvoří závěrečnou část trilogie, jež patří k základům teorie reflexivní modernizace. Patří do ní ještě *Riziková společnost* (1986, česky 2004) a *Politika v rizikové společnosti* (1991). *Výnalézání politiky* vyšlo roku 1993. Je škoda, že se k českému čtenáři dostává s více než desetiletým zpožděním, protože obsahuje velmi zajímavý pokus o analýzu současných společenských a politických trendů, spojenou s jistou vizí chování v nově vznikající situaci. Svým předmětem kniha není práci filozofickou, spíše patří do oblasti sociologické a politologické, nicméně domnívám se, že zejména rozbor utváření společnosti by měl zajímat i ty filozofy, kteří mají blízko k filozofii společnosti a dějin.

Beck v knize definuje rizikovou společnost jako „vývojovou fázi moderní společnosti, v níž se sociální, politická, ekologická a individuální rizika vyvolaná dynamikou obnovování postupně vymaňují z dosahu kontrolních a bezpečnostních institucí průmyslové společnosti“ (s. 37). „*Reflexivní modernizace* znamená změnu té industriální společnosti, která se rozvíjí v průběhu *normální* osamostatnělé modernizace neplánovaně a nepozorovaně a která za neměnného a nenarušeného politického a hospodářského řádu směřuje k trojímu: k *radikalizaci* moderny, která ruší východiska a obrysy *industriální společnosti* a otevírá cesty k *jiným modernám* a *protimodernám*.“ (s. 68, kurzíva U. B.)

Kniha má kromě předmluvy k českému vydání, úvodu a závěrečného rozhovoru překladatele s autorem osm kapitol.

V úvodu charakterizuje Beck rozdíl mezi jednoduchou průmyslovou modernou a reflexivní modernou zkratkou. Klasická moderna je obdobím, ve kterém převažuje otázka *bud' – anebo*, reflexivní moderna pracuje na *a*. Toto *a* v podstatě znamená neurčitost a otevřenost reflexivní moderny, v níž se lidé a instituce dostávají do zcela nových situací, z nichž vede více východisek, která však nejsou jednoznačná a ani bezpečná. To je stav, v němž se aktuálním stává právě vynalézání politiky – protože ta stará se vyprazdňuje a to, co z ní zbývá, je formální slupka.

Kapitola první je přepracovaným dialogem s R. Althammerem, v němž Beck ukazuje na rizika nové situace a vyzývá k hledání řešení.

Druhá kapitola nese název „Od kritické teorie k sebekritice rizikové společnosti“. Důležité je tu rozlišení mezi reflexí a reflexivitou. Reflexe, příp. reflexivní je tu odvozeno od slova reflex a jde o nechtěný a nepředvídaný proces, reflexivita znamená už sebekonfrontaci s rizikovými důsledky – rozumějme s těmi, které už nelze zpracovávat v systému staré průmyslové společnosti. Do jisté míry kapitola obsahuje pro čtenáře, který nezná jiné Beckovy knihy, shrnutí toho, co to je riziková společnost.

„Pojem a teorie reflexivní modernizace“ – to je název třetí kapitoly. Beck v ní částečně reaguje na jiné autory, kteří se změnami současné společnosti zabývají, a poukazuje na to, že jeho teorii nelze ztotožnit ani s teoriemi jednoduché moderny, ani s teoriemi postmoderny. Beck si totiž klade otázku po *jiných* modernách, kterou tyto dvě skupiny teorií obcházejí. Tvrdí, že nová společnost vzniká na základě postupující technizace a racionalizace bez revolučního výbuchu a parlamentních debat, tedy aniž si jí lidé všimají. Posléze ale rizika, ke kterým rozvoj techniky vede, převáží její kladné přínosy. Lidé zjišťují, že tato rizika nemohou pochopit ani zvládnout pomocí starých dichotomií. Touto kapitolou v podstatě končí širší úvod do problému. V následujícím textu se Beck pokouší nastínit možná řešení.

Jedno z nich zamítá ve čtvrté kapitole – „Temnou stranou moderny je antimodernizace“. V antimodernizaci se setkáváme s pokusy řešit nové problémy právě pomocí starých dichotomií, nebo lépe zahladit jejich pomocí samotný problém ve vědomí lidí, zničit samu pochybnost. Antimoderna je spojena s emocionalizací problému, která může vést k násilí, ať již ve velkém (válka) nebo v menším (každodenní násilné demonstrace). Posilují se spory spojené s nacionalismem, ale i s náboženskou vírou. Souvislosti s antimodernou však Beck rozebírá třeba na příkladu studia ženskosti a v závěru kapitoly na problematice ekologické.

Pátá kapitola nese název „Subpolitika: Do společnosti se vracejí individua“. Individualizace je proces, kterým se lidé vymaňují ze vztahů a závislostí, na něž si zvykli v období jednoduché moderny. Po jejich zrušení se vytvářejí nové formy společenského života, ve kterých si člověk musí svůj vlastní život vytvářet sám, a to v mnoha případech, aniž to chce. Člověk je *nucen volit* a nést za svou volbu zodpovědnost. Tato individualizace se přenáší i do politiky. Její témata už neurčují staré (vyprázdněné, formální) instituce, nýbrž občanské iniciativy. Navíc takto pozměněné politice už opět přestávají platit staré souřadnice a dichotomie (např. pravice – levice). To ovšem také znamená, že politické procesy zpočátku ztrácejí svou průraznost a politické dění uvázne v neřešitelných rozporech, v nichž existují jen poražení. To je moment pro zamyšlení a hledání nových možností.

„Cesty k jiným modernám“ nastiňuje Beck v šesté kapitole. Polemizuje v ní proti myšlence, že existuje pouze jedna – průmyslová – podoba moderny. Uvažuje přitom v pojmech „funkcionální diferenciacce“ a „funkcionální autonomie“. První z nich ukazuje na nárůstu tématu feminizace a obav o osud přírody. Rozebírá poměrně rozsáhle otázku techniky a ptá se, zda ji lze osvobodit z podřízenosti ekonomice a vojenství. Snaží se nalézt způsoby, jak sladit ve společnosti protichůdné zájmy tak, aby byly zbrzděny ty tendence, které v rizikové společnosti zvyšují nebezpečí sebezáhuby. Nachází je v institucích, které dokážou vyjednávat, a to za kontroly veřejnosti.

Šestá kapitola dala název celé knize – „Vynalézání politiky“. To je důsledek procesů popsaných v kapitole předchozí. Beck se tu zabývá zanikáním starých forem politiky, např. změnou funkce státu. Poukazuje na to, že všechno, co je spojeno s tímto procesem, je velice nejisté a vede ke konfliktům. Místo nové a jiné moderny může nastoupit antimoderna. Ta se projevuje ve válkách, které se udály po roce 1989, a mohla by se projevit například v souvislosti s pokrokem genetiky. Právě na genetice ukazuje Beck, jak by se do veřejnosti opět měly dostat filozofické otázky, v tomto případě otázky

života a smrti. Jestliže se to nestane – a to považuje autor ze velice dobře možné – ukazuje Beck potenciální hrozné následky použití těchto objevů v praxi. Na podobně žhavém, ale více vnímaném problému ekologie pak dokazuje, že teprve rozmělněním tohoto problému do mnoha problémů dílčích (např. nejen techniky, zbožní výroby, ale i životního stylu) bude možné vytvářet alternativy existující situace a uvědomit si pluralitu možností, které se tak nabízejí k diskusi a vyjednávání.

Poslední – osmá kapitola – se jmenuje „Umění pochybnosti“ a vyjadřuje zřejmě Beckovo přání týkající se sociologie, ale hlavně celé společnosti. Umění pochybovat by mělo být základem pro možnost přežití společnosti v nových podmínkách. Pro sociologii z toho plyne požadavek kritičnosti sociologie.

V závěrečném rozhovoru překladatel knihy Břetislav Horyna vede svými otázkami Ulricha Becka k tomu, aby shrnul základní pojmy své knihy a možná je trochu zjednodušil a učinilrozumitelnějšími na příkladu některých současných politických problémů.

Beckova kniha jako by se rozpadala na dvě části. Až do třetí kapitoly včetně podává výklad toho, co se se současnou společností děje. V následujících pak nacházíme otevřené hledání řešení, otevřené i v tom smyslu, že nemá konec. Beck sice nastiňuje to řešení, které by si přál, na druhé straně si však uvědomuje jeho obtížnou uskutečnitelnost, utopičnost. Snad i proto zejména závěrečnými kapitolami silně prolínají emocionální prvky a prvky osobního vyznání. Právě druhá část knihy je však také ta, která nejvíce vybízí k zamyšlení a k diskusi. A to k diskusi nejenom nad stránkami Beckova díla, ale především nad skutečností a budoucností, která nám možná hrozí.

Ivana Holzbachová

Zuzana Parusniková: *Rozum, kritika, otevřenost – živý odkaz filozofie K. R. Poppera*, Praha: Filosofia 2007, 336 s.

Karl Popper patří k velkým filozofům, kteří podstatným způsobem ovlivnili filozofii 20. století a ovlivňují ji dodnes. Je proto dobře, že se v české filozofické literatuře konečně objevila monografie věnovaná právě jemu.

Kniha Zuzany Parusnikové má kromě Úvodu pět částí dělených dále do menších podkapitol: Logický problém indukce: iluze racionálního zdůvodnění, Praktický problém indukce: falzifikace a vývoj vědy, Psychologický problém indukce: Popperova evoluční alternativa, *Ratio negativa*: výzva postmodernismu a konečně Dovětek: jednota metody empirických a společenských věd.

V Úvodu líčí Parusniková cíl knihy. Je jím polemika proti těm, kdo v Popperovi vidí jen jakousi odchylku, variantu uvnitř novopozitivismu. Parusniková chce ukázat Poppera jako toho, kdo způsobil paradigmatickou revoluci v metodologii, epistemologii i v pojetí rozumu, která spočívá v zavedení imperativu falzifikace. „Touto koncepcí negativního rozumu se Popper staví proti celé linii tradičního racionalismu, který podle jeho slov očekával od rozumu příliš mnoho, a proto se dostával do slepých uliček apriorismu, dogmatismu či metafyziky.“ (s. 13)

První část knihy nese název Logický problém indukce: iluze racionálního zdůvodnění. Parusniková líčí podstatu Popperovy kritiky pozitivismu Vídeňského kruhu, tj. jeho snahu oprostít se od indukce a justifikace. Popper ukazuje nezdůvodnitelnost indukce a zároveň hledá a nalézá nový princip demarkace vědy – princip falzifikace. Ten se u něj spojuje s dalšími základními změnami v metodologii poznání. Výroky, které jsou podrobovány testu, jsou u něj výroky, které považujeme za pravdivé jen na základě našeho rozhodnutí, a nikoli na základě zdůvodnění, a proto jim můžeme přiznat jen hypotetickou platnost. Nejistota našeho poznání je tedy podle Poppera jeho konstitutivním rysem. Na tom nemění nic ani to, že některé teorie projdou testem falzifikace. Takové teorie nejsou chápány jako spolehlivější. Jsou koroborovány, což znamená, že obstály v testu, ale nevyhovívají to nic o tom, jak si povedou v budoucnosti. To ukazuje na změnu pojetí rozumu v poznání. Popper připisuje rozumu pouze roli při navrhování nových teorií a pak negativní úlohu při jejich testování. Rozum však nemá schopnost legitimovat naše poznání, nemůže nám přinést jistotu. Tato jeho neschopnost však přispívá k tomu, že se poznání stává dynamičtější.

Zatímco první část knihy Z. Parusnikové ukazuje Poppera v době, která se v jeho díle vztahuje zejména k *Logice vědeckého zkoumání*, další její díl (Praktický problém indukce: falzifikace